

درس دوم

ایران و جهان در آستانه دوره معاصر

ایران از نادرشاه افشار تا آقا محمدخان قاجار

- وضعیت ایران پس از سقوط صفویان: ۱- آشفتگی امور و بروز هرج و مرج و آشوب‌های داخلی ۲- افغان‌ها به دلیل ناتوانی در تسلط بر تمام قلمرو صفوی و ناآشنایی با اصول کشورداری، نتوانستند حاکمیت مقتدری تشکیل دهند. ۳- بخش‌هایی از شمال و غرب میهن ما توسط روسیه و عثمانی در چنین شرایطی بود که سرداری به نام نادر از ایل افشار، برای نجات ایران پا به عرصه نهاد.

تأسیس حکومت افشاریه

- ایل افشار از ایل‌های قزلباش بود که در به سلطنت رساندن حکومت صفویان نقش داشتند. در عصر صفوی، بخشی از این ایل را برای محافظت از مرزهای خراسان در برابر هجوم ازبکان به نواحی شمال آن دیار کوچاندند.
- پس از تسلط افغان‌ها بر اصفهان، یکی از پسران شاه سلطان حسین صفوی بهنام تهماسب برای گردآوری نیرو و بازگرداندن حکومت صفویان، از پایتخت گریخت.
- سران ایل‌ها مانند نادر افشار و فتحعلی‌خان قاجار (پدربزرگ آقا محمدخان) به او پیوستند و در نخستین گام، خراسان را تصرف کردند.
- **اقدامات نادر پیش از به رسیدن به قدرت:** پس از کشته شدن فتحعلی‌خان قاجار، نادر که جنگاوری شجاع و متهور بود، ابتکار عمل را به دست گرفت و فرماندهی سپاه تهماسب را عهده‌دار شد. او طی چندین جنگ افغان‌ها را شکست داد. نادر سپس مهیای نبرد با روسیه و عثمانی شد. سپاه تحت فرمان او در چندین جنگ بر ارتش قدرتمند عثمانی پیروز شد و سرزمین‌های اشغال‌شده ایران را آزاد کرد. روس‌ها نیز با مشاهده توان نظامی نادر و جنگجویانش، پیش از برخورد نظامی، نیروهای خود را از ایران بیرون بردند.

نادر، شاه ایران:

- **مقدمات به قدرت رسیدن نادر:** پیروزی‌های برق‌آسای نادر در جنگ‌های داخلی و خارجی زمینه نشستن او بر تخت شاهی را فراهم آورد. او نخست تهماسب دوم را به بهانه بی‌کفایتی از سلطنت خلع کرد. سپس بزرگان کشور، علما و سران ایل‌ها و طوایف را به شورای دشت مغان فراخواند و شرایطی را برای پذیرفتن سلطنت مطرح کرد.
- **مهم‌ترین خواسته‌های نادر برای پذیرش سلطنت:** ۱- موروثی شدن سلطنت در خاندان او؛ ۲- حمایت نکردن بزرگان و رؤسای طوایف از خاندان صفوی ۳- حل اختلافات مذهبی با دولت عثمانی.
- **به نتیجه مطلوب نرسیدن تلاش‌های نادر:** ۱- کارشکنی‌های عثمانی ۲- گرفتاری‌های داخلی و خارجی نادر
- نادرشاه افشار سرانجام هنگامی که مشغول سرکوب شورشی در خراسان بود، با توطئه نزدیکان و سردارانش کشته شد (۱۱۶۰ ق).
- **ویژگی‌های نادر:** او که سرداری بی‌باک و دارای نبوغ نظامی فوق‌العاده بود، در زمانی که آشوب‌های داخلی و هجوم ارتش‌های بیگانه موجودیت کشور ما را به خطر انداخته بود، وارد میدان شد و ایران را از خطرهای جدی نجات داد
- **علل و عوامل ناکامی نادرشاه در امنیت پایدار و تثبیت انتقال قدرت:** اشتغال پیوسته او به جنگ- گرفتن مالیات‌های اضافی از مردم برای تأمین هزینه‌های جنگ - بدگمانی وی به نزدیکان و بزرگان کشور و برخورد خشن با آنان در سال‌های پایانی حکومتش
- **افشاریان پس از نادر:** پس از مرگ نادر، دو تن از برادرزادگان نادر (عادل شاه و ابراهیم شاه) یکی پس از دیگری به‌عنوان جانشین او برای مدت کوتاهی مدعی حکومت شدند. سپس نوبت به نوه او (شاهرخ) رسید. وی از قلمرو وسیع نادر، به شهر مشهد بسنده کرد و حکومتش تا زمانی که آقا محمدخان قاجار آن را از میان برداشت (۱۲۱۲ ق)، ادامه یافت.

به قدرت رسیدن زندیان:

- کریم‌خان زند رئیس طایفه زند از طایفه‌های لر بود که پس از کشته شدن نادرشاه، درصدد کسب قدرت برآمد.
- کریم‌خان از ادامه لشکرکشی و جنگ برای در اختیار گرفتن سایر مناطق ایران دست کشید و همین امر، موجبات آرامش، رونق و آبادانی قلمرو او به‌ویژه شیراز پایتخت زندیان را فراهم آورد.
- کریم‌خان، برخلاف سنت معمول، از پذیرفتن عنوان شاه امتناع کرد و خود را وکیل مردم ایران (وکیل‌الرعا) خواند.

جزوه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر سال دوازدهم انسانی مؤلف بهرام شفیع سرگروه تاریخ منطقه آب پخش

- **علت شهرت کریم خان:** بعضی از خصوصیات اخلاقی کریم خان مانند مدارا با دشمنان، همدردی با مردم، ساده‌زیستی و رفتار مناسب با اقلیت‌های دینی و مذهبی باعث شده است که نام و نشان نیکی از او در تاریخ ایران به جا بماند.
- **اوضاع ایران پس از مرگ کریم خان:** با مرگ کریم خان زند (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹ م) دوباره آشوب ایران را فراگرفت. افرادی از طایفه زند برای رسیدن به تاج و تخت باهم به رقابت و ستیز برخاستند و صفحه خونین دیگری از تاریخ ایران را رقم زدند؛ به گونه‌ای که در کمتر از ۱۵ سال هفت تن از این خاندان به قدرت رسیدند.
- **نتایج کشمکش‌های جانشینان کریم خان:** فروپاشی سیاسی و اقتصادی و آسیب دیدن توان نظامی و اداری کشور
- **آخرین فرمانروای زند لطفعلی خان بود.**
- **علت شکست لطفعلی خان زند از آقا محمدخان:** دلیل غرور، اشتباهات نظامی و روی گردانی بزرگانی چون ابراهیم خان کلانتر، از دربارش.
- روابط خارجی ایران در دوره افشاریه و زندیه:**
- **مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران با جهان خارج در دوران افشاریه و زندیه به علت درگیری‌های داخلی و بی‌ثباتی سیاسی نسبت به عصر صفوی کاهش چشمگیری یافت.**
- **مهم‌ترین مسائل خارجی ایران در این دوره، برخوردهای سیاسی نظامی با همسایگان غربی روسیه و عثمانی بود.**
- **در دوره افشاریه و زندیه، مناسبات سیاسی و اقتصادی و ارتباطات فرهنگی ایران با کشورهای اروپایی چندان رونقی نداشت.**
- **روابط خارجی ایران در دوره نادرشاه و کریم خان زند:** نادر برای انگلیسی‌ها معافیت‌های گمرکی در نظر گرفت و درصدد برآمد از دانش آنان در زمینه تأسیس نیروی دریایی در دریای مازندران و خلیج فارس استفاده کند. به همین منظور، جان التون انگلیسی را استخدام کرد. در دوره کری مخان زند هیئت‌هایی از فرانسه و انگلستان برای گرفتن امتیاز و ایجاد مراکز تجاری به ایران آمدند اما چون با او به توافق نرسیدند، گشایشی در روابط صورت نگرفت.
- نظام اداری و سیاسی:**
- **سازمان اداری و دیوانی ایران در عصر افشاریه و زندیه به دلایل زیر اعتبار و قوت سابق را نداشت:** حاکمیت عناصر ایلی، غلبه تفکر نظامیگری، بی‌ثباتی سیاسی - کوتاه بودن دوران استقرار سلسله‌های مذکور.
- **وضعیت امور اداری اقتصادی در دوره نادرشاه:** حکومت نادرشاه بر اقتدارگرایی مطلق شاه و تمرکز بر امور نظامی و ارتش متکی بود و نهادهای اداری در عصر حکومت او رونق چندانی نداشتند. نادرشاه در امور اداری و اقتصادی، بیشتر از دوستان و نزدیکانش به‌عنوان مشاور، استفاده می‌کرد و به وزارت و دیوان‌سالاری توجهی نداشت. این بی‌توجهی به‌نظام اداری تا جایی بود که او شهری را به‌عنوان پایتخت خود انتخاب نکرد.
- **شیوه اداره ایالات، ولایات، شهرها و روستاها در عصر افشاریه و زندیه همانند دوره صفویه بود و صاحب‌منصبانی بنا همان عناوین سابق این مراکز را اداره می‌کردند.**
- اقتصاد، تجارت و کشاورزی:**
- **دلایل ضعف و رکود کشاورزی و اقتصادی در دوره ی پس از سقوط صفویان و نادرشاه:** ۱- تداوم جنگ‌ها و آشوب‌های داخلی ۲- اشغال بخش‌هایی از نواحی غربی و شمالی ایران توسط عثمانی و روسیه ۳- تشکیلات نظامی به نیروی رزمنده به کاهش شدید نیروی انسانی در بخش کشاورزی انجامید. ۴- مالیات‌های سنگینی که از مردم برای تأمین هزینه‌های نظامی گرفته می‌شد.
- **در دوره کریم خان زند اقداماتی برای بهبود وضع کشاورزی و بازرگانی صورت گرفت و شهرهای شیراز و بندر بوشهر به مراکز مهم تجارت داخلی و خارجی تبدیل شدند.**
- **عوامل مؤثر در رونق اقتصادی در دوره کریم خان:** ۱- آرامش و ثبات سیاسی نسبی ۲- کاهش مالیات‌ها ۳- دربار کم‌تجمل ۴- تلاش کریم خان برای تثبیت قیمت کالاها
- علم، ادبیات و آموزش:**
- **وضعیت علم، ادبیات و آموزش در دوره افشار و زند:** در عصر افشار و زند به سبب آشفتگی‌های سیاسی و اجتماعی، علم و آموزش رونق دوران صفویان را نداشت. در پی سقوط صفویه، مدارس و حوزه‌های علمیه اصفهان و شهرهای دیگر تعطیل شدند یا از رونق افتادند. عده‌ای از علما و طلاب که از

جزوه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر سال دوازدهم انسانی مؤلف بهرام شفیع تاریخ منطقه آب پخش

هجوم افغان‌ها جان سالم به در برده بودند، به عتبات عالیات مهاجرت کردند. باین حال در نتیجه آرامش و ثبات نسبی که در زمان کریم‌خان زند به وجود آمد، فعالیت‌های علمی و آموزشی کمی رونق گرفت و مدرسه‌های جدیدی ساخته شد.

➤ شعر و ادب فارسی در دوره زندیه تحول چشمگیری یافت که محققان از آن با عنوان «نهضت بازگشت ادبی» یاد کرده‌اند. چهره‌های برجسته این سبک ادبی به سبک خراسانی و شیوه شعری چون فرخی، عنصری، سعدی و حافظ شعر می‌سرودند.

هنر و معماری:

- به علت آشفتگی سیاسی و اجتماعی کشور پس از صفویان، امکان رشد و ترقی هنر و معماری دور از انتظار بود.
- در زمان حکومت نادرشاه و دوره استقرار کری مخان زند در شیراز اقدامات قابل توجهی صورت گرفت.
- ورود هنرمندان و صنعتگران هندی پس از فتوحات نادر در هند، موجب تلفیق هنر ایرانی و هندی شد.
- مدارا و احترام کریم‌خان نسبت به هنرمندان و علما نیز موجب رونق هنر و معماری در زمان او شد.
- در دوره نادر شهر اصفهان بازسازی شد و در منطقه کلات که محل نگهداری خزاین نادر بود، بناهای باشکوهی مانند کاخ خورشید ساخته شد.
- مجموعه مسجد و بازار و حمام و کیل، ارگ کری مخانی و بازسازی آرامگاه حافظ، سعدی و باغ دلگشا، گوشه‌ای از اقدامات عمرانی کریم‌خان در شیراز است.
- در دوره زند نوعی از بناها با کاربرد تفریحی گسترش یافت که به کلاه‌فرنگی معروف بود و آن بنایی کوچک و گاهی تزیینی بود که در وسط باغ‌ها یا تفریحگاه‌ها ساخته می‌شد.
- در نقاشی و نگارگری، به‌ویژه در عصر کریم‌خان زند، تحولی بزرگ به وجود آمد و نقاشان به تدریج هنر خود را با معیارهای هنری اروپا تطبیق دادند.
- مکتب نقاشی شیراز که در دوره مغولان شکل گرفته بود، در زمان زندیه به اوج رونق و زیبایی رسید و نقاشان برجسته‌ای مانند محمدصادق، اشرف و میرزا بابا آثار زیبایی آفریدند.

جهان در آستانه دوران معاصر

الف) حکومت‌های مسلمان در گرداب مشکلات

➤ وضعیت دوگانه متضاد سده‌های هفدهم تا نوزدهم میلادی دو سوی عالم: در جانب شرق سه حکومت مسلمان یعنی ایران، عثمانی، و گورکانیان هند دوران ضعف خود را سپری می‌کردند و در جانب غرب، امپراتوری‌ها و دولت‌های روسیه، فرانسه و انگلستان در مسیر قدرت و شکوفایی قرار داشتند.

امپراتوری عثمانی:

- امپراتوری عثمانی در قرن ۱۸ م بر بخش‌های وسیعی از شمال آفریقا و آسیای غربی تا اروپای شرقی حکومت می‌کرد.
- هم‌زمان با روی کار آمدن حکومت افشاریه، این دولت دورانی از ضعف را می‌گذراند.
- عوامل ضعف امپراتوری عثمانی: گستردگی قلمرو و تنوع اقوام و ادیان و مذاهب، سیاست‌های خشن و نادرست عثمانی‌ها در برخورد با اقلیت‌های قومی و مذهبی، دخالت‌های زنان حرم‌سرا در امور کشوری و فساد سران سپاه
- مرد بیمار اروپا: کشورهای اروپایی به‌ویژه روسیه، انگلیس، فرانسه و اتریش هر کدام برای کسب منافع و به بهانه دفاع از حقوق اقلیت‌ها، در امور داخلی عثمانی دخالت می‌کردند و این امر به ضعف بیشتر این امپراتوری منجر می‌شد؛ تا جایی که این کشور در قرن ۱۹ م مرد بیمار اروپا لقب گرفت.
- سیاست عثمانی: دولت عثمانی در برابر هر نوع اصلاحات و حتی دستاوردهای علمی مقاومت می‌کرد و از قبول پیشنهاد وحدت مذهبی نادرشاه و حل اختلافات مذهبی درون جهان اسلام نیز سرباز می‌زد.
- افول عثمانی، که هم‌زمان با دگرگونی‌های سیاسی و شکوفایی تمدنی اروپاییان بود، تأثیر زیادی در پیشبرد سیاست‌های استعماری غرب در مشرق زمین داشت.

گورکانیان هند اسیر استعمار غربی:

- حکومت گورکانیان هند یا مغولان کبیر را محمد بابر، نواده تیمور گورکانی، تأسیس کرد (۹۳۲ ق ۱۵۲۶ م).
- حکومت محمد بابر نقش مهمی در گسترش اسلام و زبان فارسی در هندوستان داشت.
- در قرن ۱۸ م، حکومت گورکانی هند همانند امپراتوری عثمانی رو به ضعف نهاد.

جزوه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر سال دوازدهم انسانی مؤلف بهرام شفیع سرگروه تاریخ منطقه آب پخش

- عوامل اصلی ضعف و انحطاط گورکانیان هند: اختلاف و دشمنی میان هندوها و مسلمانان، سوء مدیریت و ضعف شاهان، دسته‌بندی و توطئه‌های درباریان و ورود استعمارگران به این سرزمین.
- پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها نخستین استعمارگرانی بودند که به هند وارد شدند.
- در سده ۱۸ م، دولت‌های فرانسه، هلند و انگلستان نیز وارد هندوستان شدند و با تأسیس شرکت‌های بزرگ تجاری با نام کمپانی هند شرقی فعالیت‌های استعماری خود را گسترش دادند.
- استعمارگران اروپایی به تدریج با دامن زدن به اختلافات دینی و قومی در هند، بخش‌هایی از آن سرزمین را تصرف کردند.
- میان استعمارگران در هند رقابت شدیدی وجود داشت و جنگ‌هایی میان آنان در گرفت که با پیروزی انگلستان به پایان رسید.
- چگونگی تسلط انگلستان بر هند: انگلیسی‌ها با غارت سرزمین ثروتمند هند قدرت خود را در جهان توسعه دادند و برای حفظ سلطه خویش، اقدام به دست‌اندازی بر سرزمین‌های مجاور و مداخله در امور کشورهای همسایه هند از جمله ایران کردند. سرانجام در سال ۱۸۵۷ م پس از سرکوب شورش سربازان هندی، دولت انگلستان رسماً هند را جزئی از قلمرو خویش اعلام کرد و ملکه انگلستان به امپراتریس هند و بریتانیا ملقب شد.

ب) اروپا و آمریکا؛ انقلاب و استعمار

انگلستان، انقلابی آرام برای نظام مشروطه؛

- از قرن ۱۳ م در انگلستان مجلس (پارلمان) به وجود آمده بود
- در سال ۱۶۴۶ م میان مجلس به رهبری الیور کرامول و چارلز یکم، پادشاه انگلستان، جنگی در گرفت که به پیروزی مجلس انجامید. کرامول نظام پادشاهی را برانداخت و خود رئیس‌جمهور شد.
- کرامول سپس به دلایل مذهبی با مجلس درگیر شد و آن را منحل کرد.
- انقلاب باشکوه: پادشاه انگلستان، که سلطنت را موهبت الهی می‌دانست، به مجلس توجهی نداشت. از این‌رو، بار دیگر با یکدیگر ستیز کردند تا اینکه مجلس پیروز شد (۱۶۸۸ م). این اتفاق در تاریخ انگلستان به انقلاب باشکوه شهرت دارد.
- بزرگ‌ترین دستاورد این انقلاب که این بود که منشأ الهی سلطنت نفی و مجلس منشأ قدرت و تعیین‌کننده اختیارات پادشاه شناخته شد.
- انگلستان در دوران حکومت طولانی ملکه ویکتوریا به قدرت اول جهان تبدیل شد و به بخش‌های بزرگی از آفریقا، آسیا، اقیانوسیه و آمریکای شمالی دست یافت.

ایالات متحده آمریکا در راه استقلال:

- سرزمین ایالات متحده آمریکا تا قرن ۱۸ شامل سیزده ایالت در ساحل اقیانوس اطلس بود که مستعمره انگلستان به شمار می‌رفت. جمعیت این سرزمین شامل مهاجران اروپایی بود که به دلایل مذهبی، سیاسی و اقتصادی به آنجا مهاجرت کرده بودند
- قیام و استقلال آمریکا: وضع مالیات‌های سنگین توسط دولت انگلیس و تحریکات فرانسویان، مردم این سرزمین به فرماندهی جورج واشینگتن برای رسیدن به استقلال وارد جنگ با انگلستان شدند (۱۷۷۵ م). این جنگ سرانجام با پیروزی مستعمره‌نشینان و استقلال ایالات متحده به پایان رسید (۱۷۸۳ م) و جورج واشینگتن به‌عنوان نخستین رئیس‌جمهور این کشور انتخاب شد (۱۷۸۹ م).
- دولت ایالات متحده پس از استقلال این کشور با پیشروی به‌سوی غرب و کشتار وسیع سرخ‌پوستان، که ساکنان اصلی آمریکا بودند، سرزمین‌های وسیعی را تصاحب کرد.
- این دولت همچنین با بهره‌گیری از نیروی کار بردگان آفریقایی اقتصاد خود را توسعه بخشید و در سده ۱۹ م به پیشرفت‌های وسیع سیاسی، اقتصادی و صنعتی دست یافت.

فرانسه، انقلابی برای آزادی و برابری:

- عوامل انقلاب کبیر فرانسه: سبب شکست نظامی از انگلستان - صرف منابع مالی هنگفت در سرزمین آمریکا - ظهور روشنفکران و فلاسفه تحت تأثیر عصر روشنگری اروپا - غفلت لویی شانزدهم از احوال مردم - تجملات و ولخرجی‌های او و درباریان -

جزوه تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر سال دوازدهم انسانی مؤلف بهرام شفیع سرگروه تاریخ منطقه آب پخش

- **طبقات اجتماعی فرانسه در آستانه انقلاب:** الف) طبقه ممتاز شامل اشراف و زمین داران بزرگ که علاوه برداشتن امتیازات بسیار، از پرداخت مالیات معاف بودند. ب) طبقه متوسط که اغلب تحصیل کرده بودند و مشاغل هم چون وکالت، نویسندگی، طبابت، روزنامه نگاری و تجارت داشتند. آن‌ها از اینکه طبقه ممتاز برایشان امتیازی قائل نبود، به شدت ناراضی بودند. پ) طبقه فقیر جامعه که در این زمان جمعیت بسیار زیادی بودند و بار اصلی مالیات‌ها و خدمات نظامی بر دوش آنان بود. اینان حکومت لویی شانزدهم، پادشاه فرانسه، و طبقه ممتاز را عامل سیه‌روزی خود می‌دانستند.
- **دایرةالمعارف نویسان فرانسه و نظریات آن‌ها:** ولتر از اطاعت انسان از عقل و مبارزه با خرافات سخن می‌گفت - **مونتسکیو** از تفکیک قوای سیاسی و حقوق بشر دفاع می‌کرد. - **روسو** نیز بر اهمیت انتخابات تأکید می‌کرد و تشکیل حکومت را حاصل قراردادی اجتماعی می‌دانست.
- **چگونگی روی دادن انقلاب فرانسه:** سرانجام در ۱۴ ژوئیه ۱۷۸۹ مردم اغلب بینوا و خشمگین پاریس با حمله به زندان **باستیل** انقلاب خود را آغاز کردند. انقلابیون سرانجام **لویی شانزدهم**، پادشاه مستبد فرانسه، را وادار به امضای قانون اساسی جدید و پذیرش نظام مشروطه سلطنتی کردند. مدتی بعد، انقلابیون تندرو پادشاه را عزل و نظام جمهوری را برقرار نمودند. آنان سپس لویی و همسرش، **ماری آنتوانت**، را اعدام کردند.
- **علت جنگ دولت‌های اروپایی با فرانسه پس از پیروزی انقلاب:** اعدام سپس لویی و همسرش، **ماری آنتوانت** و افکار و شعارهای آزادی‌خواهانه انقلابیون موجب ترس و خشم دولت‌ها در کشورهای اروپایی شد.
- **چگونگی قدرت گیری ناپلئون:** طی این جنگ‌ها یکی از فرماندهان ارتش فرانسه به نام **ناپلئون بناپارت** با پیروزی‌های درخشانی که به دست آورد، به شهرت رسید. او با اجرای یک کودتا به قدرت دست‌یافت (۱۷۹۹م) و سپس به‌عنوان امپراتور فرانسه انتخاب شد. در دوران حکومت ناپلئون (۱۸۰۴-۱۸۱۴م) تحولات سیاسی و نظامی زیادی در اروپا و ایران صورت گرفت.
- **انقلاب صنعتی، دگرگونی جهان:**
 - تا اواخر قرن ۱۸ م عامل اصلی تولید نیروی بازوی انسان بود.
 - **انقلاب صنعتی:** در انقلاب صنعتی نیروی محرکه آب و سپس بخار جایگزین نیروی جسمی انسان شد.
 - **تحولات انقلاب صنعتی:** این انقلاب با اختراع و تکمیل ماشین بخار در انگلستان آغاز گردید. نخستین تحول صنعتی در نساجی و پارچه‌بافی صورت گرفت. سپس، این انقلاب در کشاورزی، حمل‌ونقل و دیگر بخش‌های تولید نیز رخ داد و در نتیجه آن، تولیدات صنعتی افزایش قابل‌توجهی یافت.
 - **انقلاب صنعتی موجب تغییر مناسبات انسانی، اجتماعی و اقتصادی در اروپا و جهان شد:** زیرا در نتیجه صنعتی شدن، کشورهای اروپایی به مواد اولیه، نیروی کار ارزان، بازار فروش محصولات، سرمایه مادی فراوان و حمایت دولت‌ها نیاز پیدا کردند.
 - **انقلاب صنعتی موجب پیدایش دو پدیده اقتصادی و اجتماعی شد:**
 - الف) گسترش استعمار و غارت کشورهای آسیایی و آفریقایی،
 - ب) افزایش استثمار و بهره‌کشی از کارگران (در داخل اروپا).
 - **مشکلات به وجود آمده ناشی از انقلاب صنعتی:** گسترش بی‌رویه شهرها - رشد سریع جمعیت - به وجود آمدن فاصله طبقاتی - نارضایتی‌های اجتماعی و اقتصادی - آلودگی‌های زیست‌محیطی.
- **روسیه در مسیر توسعه‌طلبی نظامی:**
 - روسیه تا پیش از به قدرت رسیدن پترکبیر (۱۶۲۸-۱۷۲۵ م) منزوی بود، اما سیاست و اقدام‌های پترکبیر، این کشور را متحول کرد و در مسیر پیشرفت و توسعه‌طلبی سیاسی و نظامی قرار داد.
 - **برنامه پترکبیر برای قدرتمند ساختن روسیه:** استخدام کارشناسان اروپایی - تأسیس مدارس و دانشگاه‌های جدید - تقویت ارتش به‌ویژه نیروی دریایی - گسترش سرزمین روسیه و دستیابی به دریاهای آزاد برای کسب منافع تجاری و سیاسی
 - **اقدامات جانشینان پترکبیر و نتیجه آن:** سبب در نواحی شرقی اروپا و حوزه دریاهای بالتیک، سیاه و مازندران (خزر) اقدامات نظامی وسیعی انجام دادند. این اقدامات موجب جنگ‌های متعدد روسیه با ایران، عثمانی و برخی کشورهای اروپایی، نظیر فرانسه، شد.